

<https://www.phil.muni.cz/aktuality/ceske-emigranty-na-zapade-vitali-jejich-pribeh-je-inspiraci>

České emigranty na Západě vítali, jejich příběh je inspirací

Identifikace s českým národem před rokem 1989 závisela na ovládnutí českého jazyka – tak shrnuje svá zjištění Ondřej Haváč z Historického ústavu FF MU, jenž několik let studoval český exil v Rakousku a Švýcarsku po roce 1968. Před zlovůlí režimu tam po srpnové invazi prchly tisíce Čechů a Slováků. „Pražské jaro ve společnosti vyvolalo obrovské nadšení, vpád vojsk Varšavské smlouvy to všechno ukončil a spustil deziluzi,“ vysvětluje Haváč, který o tomto tématu letos vydal knihu.

20. 6. 2022 Patrik Švec

Foto: Tereza Netolická

Foto: Tereza Netolická

Na jakých pilířích podle vás stojí češství? Co je pro Čecha žijícího v zahraničí klíčové, aby se mohl nadále identifikovat jako Čech?

Myslím, že před pádem železné opony to bylo mnohem složitější. Důležitou roli sehrával český jazyk a jeho napojení na českou kulturu. Pokud člověk ovládal jazyk, mohl se identifikovat jako Čech. Dnes se podle mě češství pojí zejména s tím, že se člověk v Česku narodil a že tu má rodinu a zázemí.

Zřejmě se shodneme na tom, že zachování národní identity z velké části závisí na integrační politice země, do které člověk odejde. Napsal jste knihu o posrpnovém exilu do Rakouska a Švýcarska. S jakým přijetím se českoslovenští emigranti setkali?

Setkali se v podstatě s otevřenou náručí. Podle mě to lze trochu připodobnit k aktuálnímu přístupu české vlády k uprchlické krizi z Ukrajiny. Jak švýcarská, tak rakouská vláda se zaměřily na finanční a materiální podporu či na pomoc s hledáním práce. Přál tomu také západní ekonomický boom, přichodí lidé si dokázali najít práci třeba do dvou týdnů. Netvrdím, že uspěli všichni, ale podmínky pro exil byly obecně velmi příznivé.

Čím si lze vysvětlit tak přívětivé přijetí? Jakou pověst mělo Československo na Západě?

Československo přestalo pro švýcarskou společnost do jisté míry existovat v roce 1948. S uzavřením hranic byly přerušeny rovněž vzájemné kontakty a švýcarská společnost naši zemi považovala za satelitní stát Moskvy. Československo nemělo úplně dobré jméno. Změnilo se to až s pražským jarem, které ve Švýcarsku vnímali velmi pozitivně. Od toho se také určitě odvíjel velmi vstřícný přístup k československým emigrantům.

S Rakouskem pojily Československo trochu jiné vazby. Odrážela se v tom zejména společná minulost, díky které měla řada lidí v Rakousku známé. Na druhou stranu však vzájemné soužití mimo jiné komplikoval odsun Němců po druhé světové válce.

Nehrála ve prospěch emigrantů také relativní geografická a kulturní blízkost Československa?

Geografická blízkost mnohdy představovala spíš překážku. Hostitelské země se velmi lišily svou mentalitou. Obavy vyvolávalo hlavně československé politické zřízení a možný příchod komunistů.

Jakou reakci v těchto zemích vlastně vyvolala invaze vojsk Varšavské smlouvy do Československa?

Byl to obrovský šok. Určité obavy vyvolalo už cvičení vojsk Varšavské smlouvy u hranic Československa v létě 1968. Invazi ale asi čekal málokdo. Nikde jsem se nedočel, že by se na to vlády západních států nějak chystaly. Autoři v souvislosti se Švýcarskem zmiňují euforii, kterou odvážná

reakce československé společnosti na invazi vojsk vyvolala. Přispěli k tomu zahraniční reportéři, kteří Západu poskytovali záběry z okupované země. Byl to pohled na malou zemi, jejíž lidé vyšli proti okupantům nenásilně protestovat do ulic. Třeba na Švýcarsko to zapůsobilo ohromně. V Curychu, ale třeba také ve Vídni lidé organizovali desetitisícové demonstrace a otevřeně vítali příchozí uprchlíky: nechávali je u sebe přespát, ochotně jim poskytovali materiální a finanční pomoc.

Z Československa po okupaci postupně odešly tisíce lidí. Jaké důvody je k tomu nejčastěji vedly?

Byla jich celá řada. Musíme si však uvědomit, že nadšení z pražského jara bylo opravdu velké. Poukazovali na to také pamětníci, se kterými jsem se setkal. A najednou přišel vpád, který to vše ukončil. Ve skutečnosti se to ale táhlo mnohem déle, protože si sovětské vedení nejprve muselo ujasnit další postup. Původní plány totiž překazil silný odpor společnosti. Nejprve bylo přislíbeno, že reformní kurz zachovají, ve skutečnosti se však uchýlili k postupnému odstraňování jeho stoupenců. Ve společnosti to vyvolalo deziluzi. Zajímavostí je, že někteří lidé emigrovali dvakrát: po prvotním šoku se rozhodli ze zahraničí vrátit, ale pak zjistili, že se situace nevyvíjí dobrým směrem. Proto emigrovali znovu. Nesouhlasili s nastupujícím režimem, obávali se pronásledování, ale také nepříznivých ekonomických vyhlídek. Byla to kombinace mnoha faktorů.

„Dnes se někteří cítí jako rakouští či švýcarští občané, jejichž mateřským jazykem je čeština, jiní jako Středoevropané, nebo prostě jen Evropané.“

Řada lidí se však do nové společnosti začlenit nezdárla a nakonec se raději vrátili zpět do Československa. Jak se k nim režim choval?

Integrační proces je strašně psychicky náročný a má několik fází. Po prvním nadšení následuje vystřízlivění – člověk zažívá kulturní šok a připadá si jako cizinec. Na konci šedesátých let to navíc umocňovala železná opona. Hovořil jsem s několika lidmi, kteří se vrátili kvůli nemocným rodičům či stesku po domově. Čelili ohromnému psychickému tlaku, protože odešli s pocitem, že je to navždy.

Ludvík Svoboda vyhlásil v květnu 1969 amnestii, která zaručovala beztrestnost československým občanům, kteří se dobrovolně vrátili do vlasti do tří měsíců od jejího vyhlášení. Později, když normalizační vedení upevnilo moc, se návrat podstatně ztížil. V sedmdesátých letech vyžadoval do určité míry stejnou dávku odvahy jako útěk. Navrátilci navíc byli lehce vydíratelní, čehož využívala StB. Hledala mezi nimi informátory nebo je přinutila emigraci odsoudit v televizi. Setkal jsem se s příběhem jedné doktorandky z Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, která se rozhodla zůstat ve Vídni, ale nedokázala si najít práci. Úplně ztratila motivaci žít a pokusila se o sebevraždu. Nakonec ji zachránili a do Rakouska pro ni musel přijet její otec. Nevím, jak příběh pokračoval, ale muselo to být strašně těžké.

Dokázal byste popsat, jak se proměňoval vztah k Československu u lidí, kteří v zahraničí zůstali?

Měnilo se to společně s politickou situací. Československo bylo vnímáno jako chudá země ve východním bloku. Bylo velmi těžké se s ním identifikovat. Když mohla na konci sedmdesátých let řada lidí navštívit své rodiny za železnou oponou (a jiní se do země dokonce vraceli pravidelně), vyvolalo to v exilových kruzích velké rozepře. Někteří to vnímali jako zradu či jako podlézání režimu. S příchodem osmdesátých let se situace začala měnit a ještě víc to umocnil vstup Česka do Evropské unie a NATO. Mnozí lidé úspěšně obnovili kontakty a dnes tvrdí, že mají domovy dva. Někteří se cítí jako rakouští či švýcarští občané, jejichž mateřským jazykem je čeština, jiní jako Středoevropané, nebo prostě jen Evropané. Jejich identita se rozšířila na celý evropský prostor.